

Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
2012. Вип. 16. С. 11–19.

Андрій БОГУЦЬКИЙ

АРХЕОЛОГ ВІД БОГА

Хочу написати про Олександра Степановича Ситника, оскільки не раз озвучував своє ставлення до нього і оцінку його наукового доробку в усній формі – на різних зібраннях, міжнародних конференціях, в тісному колі друзів та колег. А тепер з'явилася нагода викласти думки і спостереження на папері – з нагоди ювілею Олександра – 60-річчя життєвого шляху.

Святкування відбулося 25 вересня 2012 р. в історичному приміщенні НТШ на вул. В. Винниченка, 24. Тепер тут знаходиться відділ археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, яким завідує О. Ситник. У своїй промові і представлений фотопрезентації ювіляр детально зупинився на деяких важливих віхах свого життя і наукових здобутків. Але розповів він далеко не все – коротко, навіть лаконічно. Я ж знаю про нього набагато більше, оскільки за час нашого знайомства і співпраці (понад 30 років) ми не раз ділилися спогадами про дитинство, студентські роки життя...

Рис. 1. Олександр Ситник – випускник Будецької 8-річної школи. 1968 р.
Fig. 1. Olexandr Sytnyk – graduate of 8-year school in Bud'ky. 1968.

Народився Олександр 25 вересня 1952 р. у с. Будьки Жмеринського р-ну Вінницької обл. у бідній селянській сім'ї. Ріс без батька, який завербувався “на Урал”, шукаючи кращої долі, але, як переважно буває, знайшов там не тільки роботу, але й іншу жінку і не повернувся. В селі в родинній хаті проживає його старенька матуся Марія Олександрівна, якій виповнилося 87 років. Нею опікується молодший брат Михайло, який з родиною проживає поруч, у м. Жмеринка. Старший брат О. Ситника – Василь – проживав з родиною в м. Стаханові Луганської обл., а сестра Любов – проживає у м. Бендери (Молдова). Дитинство Саші пройшло в холоді і в голоді, в маленькій хатині під солом'яною стріхою. Не зважаючи ні на що, у кожного з нас раннє дитинство найкраще – свіже, чисте і радісне. Так, наприклад, Сашку пригадувалось, що його однолітки навіть заздрили, що в нього не було тата і його нікому було бити.

У своїй ювілейній презентації Олександр, як справжній науковець, поділив своє життя на кілька періодів. Перший – будецький (сільський, учнівський) охоплює майже 18 років життя. Це період формування культурно-освітнього фундаменту юнака. Олександр не раз оповідав, що книжки – художня і науково-популярна література – давали відраду, розвивали фантазію і відволікали від повсякденної нужди, створювали міфи кращого життя.

В дитинстві Саша читав усе підряд. Зрештою, який міг бути вибір книжок у сільській бібліотеці? Найбільше було пригодницької літератури і класики. У школі навчався добре (без трійок), але більшість своїх знань почерпнув все-таки з прочитаних книг. Він і нині багато читає, у нього вдома кількатисячна бібліотека української і зарубіжної літератури, не враховуючи багатотисячної спеціальної археологічної (переважно палеолітичної) збірки.

Книжка була і залишається для Олександра джерелом усіх позитивних знань, емоцій і зарядом високого натхнення до творчості.

Ми приділили так багато уваги ранньому періоду життя О. Ситника, оскільки на його духовній та ідейній основі сформувалося усе подальше життя нашого ювіляра, усі його

досягнення та здобутки. В селі була лише 8-річка, тому Олександр змушений був 9 і 10 класи навчатися у м. Жмеринці – районному центрі Вінницької обл., трохи занедбаному, але відомому провінційному містечку з важливою вузловою залізничною станцією, яка дотепер сполучає львівський, одеський і київський напрями. Олександр любить цитувати І. Ільфа і Є. Петрова, що Шура Балаганов *“из мировых очагов культуры, кроме Москвы, знал только Киев, Мелитополь и Жмеринку”*.

Після закінчення 10 класу в 1970 р. О. Ситник подає документи до Київського державного університету ім. Т. Шевченка для вступу на історичний факультет. Цей вибір не був випадковий. В Київському університеті на третьому курсі географічного факультету на той час уже навчався старший брат Олександра – Василь. Олександр у приватних розмовах не раз відзначав великий вплив і авторитет старшого брата, на якого прагнув рівнятися.

Саші поталанило, він поступив до університету, хоча була величезна конкуренція (16 претендентів на одне місце). Це ж треба – у бідної сільської жінки без чоловіка обидва сини стали студентами престижного центрального вузу України!

Отже, з 1 вересня 1970 р. в Олександра розпочався другий період його життя – *київський (студентський, гуртожитський)*. До села він повертається рідко, щоб побачитись із мамою і друзями. В столичному університеті у нього дійсно розпочалося зовсім інше життя. Повна незалежність, місце в гуртожитку, стипендія (30 крб.)... Про що ще можна мріяти у ті юнацькі роки?! Уже з перших студентських років познайомився з провідними київськими археологами – Іваном Гавриловичем Шовкоплясом і Владиславом Миколайовичем Гладилінім. Перший з них візьме в 1973 р. третьокурсника О. Ситника на роботу в Археологічний музей (на посаду художника), а другий – на довгі роки стане його вчителем, наставником, колегою, товаришем. Олександр за свої студентські роки встиг побувати в багатьох археологічних експедиціях, але найбільше – на палеолітичних стоянках в Доброничівці (розкопками керував І. Шовкопляс) і в Королево (розкопками керував В. Гладилін).

Київське студентське життя визначило фах археолога і спеціальність з палеоліту на всі наступні роки. Олександр впродовж тривалого часу праці в різних закладах ні разу не зрадив своєму юнацькому покликанню і не перейшов на вищеоплачувану роботу і не зайнявся іншою діяльністю задля кар'єри.

Олександр не раз говорив, що мав усі реальні можливості залишитися в Києві і працювати за фахом (оскільки й так працював в Археологічному музеї), але бажання проявити себе у незалежному становищі, розпочати усе з нуля – було сильнішим. І ось після закінчення університету в 1975 р. за направленням Міністерства освіти він переїздить до Тернополя і займає посаду старшого наукового співробітника місцевого краєзнавчого музею. Уже через кілька місяців одру-

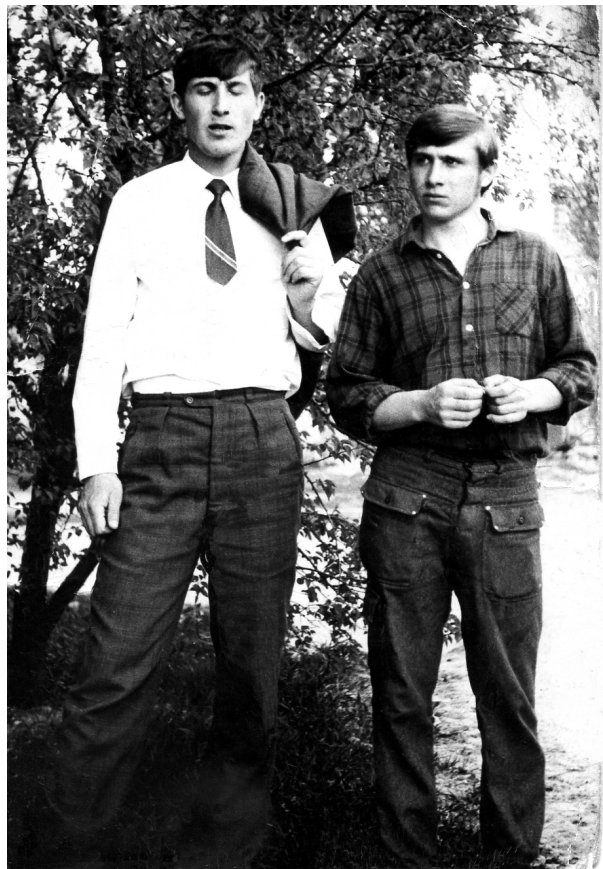

Рис. 2. Брати Василь (зліва) і Олександр Ситники – студенти Київського державного університету ім. Т. Шевченка. Київ. 1971 р.

Fig. 2. Brothers Vasyl' (from the left) and Olexandr Sytnyks – students of T. Shevchenko State University of Kyiv. Kyiv. 1971.

жується зі своєю односельчанкою (їхні хати у Будьках були через дорогу) Людмилою Петрівною Булгаковою (з якою у мирі і злагоді живе дотепер). Розпочинається третій період його життя – *тернопільський (музейний, сімейний)*. Одне за другим у них пішли дітки – сини Святослав (1976) та Гліб (1977) і донька Софія (1978). Уже в 1977 р. сім'я отримує першу малесеньку квартиру в Тернополі. Олександр в 1979 р. поступає в заочну аспірантуру до Львова – в Інститут суспільних наук АН УРСР на археологію до видатного археолога-палеолітознавця Олександра Панкратовича Черниша.

Рис. 3. Колектив Тернопільського краєзнавчого музею під час святкування Дня Жінки – 8 березня 1976 р. Крайні справа – Олександр Ситник і його дружина Людмила Булгакова.

Fig. 3. Collective of Ternopil' Regional Museum during the celebration of Women's Day – March 8, 1976. From the right – Olexandr Sytnyk and his wife Lyudmyla Bulgakova.

Але перед тим, не дивлячись на нестатки і повний робочий день у музеї (з 9:00 до 18:00), Олександр кожен польовий сезон виїздив в експедиції до Владислава Гладиліна (в Королево), а з 1979 р. – до Олександра Черниша (в Молодове І). З 1977 р. Олександр Ситник розпочинає власні археологічні розкопки на тепер відомій стоянці Пронятин під Тернополем. До цієї своєї першої пам'ятки О. Ситник повернеться уже в зрілі роки, на новому витку наукових досліджень – у 2010 р. (через 25 років після припинення розкопок Пронятини в 1985 р.).

До речі, перше моє знайомство з Ситником відбулося власне на стоянці Пронятин (яка тепер входить в міську зону Тернополя). Ми тоді домовилися зустрітися на пам'ятці, щоб описати розріз і відібрати з нього зразки. Це сталося влітку 1980 р., хоча місце стоянки Пронятин я знав і раніше, оскільки там у невеликому глинистому кар'єрі цегельні в 1968 р. були знайдені бивні мамонта.

Моє знайомство з Олександром Ситником переросло в довголітню дружбу і співпрацю на ниві спільного геолого-археологічного вивчення десятків палеолітичних стоянок, які розкопував Олександр за останні 30 років. Пам'ятаю його дрібненьких дітей, які стрибали по розкопі, оскільки О. Ситник брав їх до себе в експедицію уже з трьох-чотирьохрічного віку. Діти старались посилимо допомагати батькові, рівняючись на старших учнів і студентів, що працювали на розкопках.

Увесь тернопільський період О. Ситника пройшов у постійній напруженій праці – створювалася нова експозиція в музеї, яка відкрилася в 1982 р. (Олександр у 1980 р. став

завідувачем відділу історії дорадянського періоду і тому усі турботи по оформленню експозиції лягли на його плечі). Кожен рік велися польові археологічні розкопки стоянок Пронятина, Великого Глибочка I і III; написані і опубліковані перші невеличкі наукові статті (в Києві, Ужгороді, Одесі, Чернігові), а головне – написана кандидатська дисертація про ранній палеоліт Придністер'я, яка ґрунтувалася переважно на власних дослідженнях нових пам'яток, відкритих і розкопаних О. Ситником.

Не зважаючи на відірваність від наукових центрів та відсутність з ними постійного зв'язку і далеко не науковий профіль краєзнавчого музею, Олександр після завершення аспірантури в 1983 р. завершує дисертаційне дослідження і успішно захищає в Києві у 1985 р. кандидатську дисертацію. Велику наукову і методичну підтримку він мав від неформального керівника Владислава Гладилина і офіційного наукового керівника Олександра Черниша. У цей час його сім'я у Тернополі отримує порівняно пристойну трьохкімнатну квартиру в мікрорайоні “БАМ”.

Захист відбувся у травні 1985 р., а уже в серпні цього ж року (ще без офіційного диплому к.і.н.) Олександр Ситник разом із родиною переїздить до Запоріжжя, де на базі місцевого педінституту утворено Запорізький державний університет, який потребував нових викладацьких кадрів.

Рис. 4. Стоянка Королево I. 1978 р. Екскурсія на пам'ятку під час проведення Міжнародної конференції в Ужгороді. Зліва направо: Віктор Ткаченко, Геннадій Григор'єв, Олександр Ситник.

Fig. 4. Site Korolevo I. 1978. Excursion to the site during the International Conference in Uzhgorod. From left to right: Victor Tkachenko, Gennady Hryhoryev, Olexandr Sytnyk.

О. Ситник викладав археологію в цьому університеті впродовж 1985/1986 навчального року на стаціонарі, заочному і вечірньому відділеннях. Тут він починає створювати археологічний музей. Але він постійно мріє про Львів – великий науковий і культурний центр України. Мрія здійснилася в 1990 р., коли родина Ситників переїздить до Львова.

Отже, ми переходимо до четвертого періоду життя і творчості Олександра Ситника – львівського (академічного, наукового). Він розпочався у 1990 р. – з часу переїзду родини Ситників до Львова і продовжується (як заявив ювіляр) до сьогодні. Сподіваємось, що так буде і в подальшому. Після переїзду до Львова Олександр ще два роки не міг влаштуватися до відділу археології Інституту суспільних наук (цього прагнув усе своє попереднє свідоме життя), а розпочав працю в іншому академічному осередку – в кооперативі “Археолог” при Інституті археології НАН України (м. Київ). Створилася окрема Тернопільська філія кооперативу, керівником якої став Олександр. У цей період він, покійний Микола Левчук, Марина Ягодинська з Тернополя розкопують кілька важливих пам’яток не тільки кам’яного віку, але й інших археологічних періодів – трипільської культури, бронзового і ранньозалізного віків, слов’ян і Київської Русі. Це О. Ситник підсумував у кількох цікавих публікаціях.

Але нарешті доля усміхнулася – новий директор тоді ще Інституту суспільних наук АН України Ярослав Ісаєвич прийняв до відділу археології Олександра на посаду наукового співробітника. Це сталося в 1992 р. Отже, О. Ситник святкує ще один свій ювілей – 20-ліття наукової праці в академічній установі, яка з 1993 р. називається Інститутом українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. Олександр Ситник зізнається, що власне тоді, у 1992 р., закінчилися його “митарства і поневіряння”, і розпочався “золотий вік наукової творчості”. І справді, він реалізував свою юнацьку мрію – жити у Львові, працювати в сфері археології в академічній установі.

Пройшло ще 10 років праці в Інституті, впродовж яких Олександр підготував і захистив докторську дисертацію на тему “Середній палеоліт Поділля” (2003) в Інституті археології в Києві. Взагалі з Інститутом археології НАН України О. Ситник має давні зв’язки, починаючи ще зі студентських років, коли Іван Шовкопляс прийняв його на роботу в Археологічний музей (1973–1975), потім був захист кандидатської роботи (1985), робота в кооперативі “Археолог” (1989–1992), захист докторської дисертації (2003) і, нарешті, сьогодні (з 2005 р.) він є членом спеціалізованої ради із захисту докторських дисертацій при Інституті археології НАН України. Було також кілька наукових проектів, у яких О. Ситник співпрацював з науковцями цього інституту – Ларисою Кулаковською, Вадимом Степанчуком та ін.

Останні 20 львівських років для Олександра Ситника були важливими і подеколи визначальними в кількох аспектах.

Перше. Саме в ці роки були відкриті і досліджені найважливіші палеолітичні стоянки західноукраїнського регіону. Визначалися три географічних осередки: Подільський (з локальними районами – Буглівським і Тернопільським), Галицько-Придністерський і Середньодністерський. Кожен із цих регіонів має свої особливі риси і свою специфіку, хоч усі пам’ятки належать до лесових стоянок відкритого типу як середнього, так і пізнього палеоліту. Найґрунтовніше вивчені стоянки: Пронятин, Великий Глибочок I, Ігровиця I, Буглів V, Ванжулів I, Галич I і II, Єзупіль I–V та ін. Повторно досліджені мустьєрські горизонти Молодового V. Деякі з цих стоянок зайняли чільне місце у світовій палеолітичній науці. Отже, Олександр Ситник залишає на палеолітичних картах України та Європи свій відчутний слід.

Друге. Усі археологічні роботи носили комплексний міждисциплінарний характер. Поряд із суто археологічними дослідженнями, кожен польовий сезон на розкопках у О. Ситника працювала група спеціалістів з різних природничих наук, зокрема автор цих рядків, проф. Марія Ланчонт (Люблін), проф. Тереза Мадейська (Варшава), проф. Юрій Навроцький (Варшава), проф. Адам Надаховський (Краків), д-р геол. н. Марина Комар (Київ), доц. Роман Дмитрук (Львів), доц. Андрій Яцишин (Львів), д-р Ярослав Кусяк (Люблін), м.н.с. Олена Томенюк (Львів) та ін. Останнім часом до комплексних робіт долучились палеозологи Магдалена і Мацей Крайцажи (Варшава). Отже, до археологічних додалась низка досліджень

природничих – стратиграфічних, палеогеографічних, літологічних, палеопедологічних, ізотопних, палеонтологічних (зокрема, палеоботанічних і палеозоологічних), геофізичних (палеомагнітних) та ін. Завдяки цьому вдалося стратифікувати і продатувати культурні горизонти стоянок, відтворити природні умови проживання давньої людини, підійти до розв'язання питань поселенських етапів та шляхів міграції палеолітичної людини на заході України тощо.

Рис. 5. Подільська археологічна конференція в Кам'янці-Подільському. 1980 р. Виступає Олександр Ситник, головує Олександр Черниш.

Fig. 5. Podolian archaeological conference in Kamianets'-Podil's'kyi. 1980. Reported Olexandr Sytnyk, presides Olexandr Chernysh.

Третє. Олександр Ситник очолював кілька міжнародних експедицій за грантами INTAS (українсько-французько-молдовська експедиція в Молодовому V в 1998, 1999 роках), за окремими міжнародними угодами, наприклад, з Торуньським університетом (українсько-польська експедиція в Галичі в 2000–2004 роках), з Жешівським університетом (українсько-польська експедиція в Бикові Дрогобицького району в 2009 р.) та ін. Отже, археологічні дослідження Олександра Ситника показали приклад плідної міжнародної співпраці, що підняло загальний рівень цих робіт.

Особливо плідною є співпраця О. Ситника з відомими польськими палеогеографами Марією Ланчонт і Терезою Мадейською. Це і роботи по спільних польсько-українських грантах, дослідження конкретних стоянок, спільні публікації стосовно головних проблем вивчення палеоліту Європи.

У 2003 р. О. Ситник виграв конкурс на проходження піврічного стажування в Королівському музеї історії та мистецтва в Брюсселі (Бельгія). Перебування впродовж тривалого часу в Західній Європі (крім Бельгії, Олександр відвідував Німеччину, Нідерланди, Францію, Люксембург) дало досліднику не лише конкретні знання, але й допомогло посилити міжнародні зв'язки і поглибити розуміння глобальних європейських проблем палеолітичного минулого.

Четверте. Після захисту докторської дисертації у 2003 р. О. Ситник отримав кілька запрошень на викладацьку роботу. В 2004 р. він став професором кафедри археології, античності та середньовіччя Львівського національного університету імені Івана Франка, а в 2005 р. уже очолив новоутворену кафедру археології та історії стародавнього світу. На цій посаді він найбільше проявив себе в кінці 2005 р., коли кафедра відзначала 100-літній ювілей (була організована міжнародна конференція, підготовлений і виданий науковий збірник, а також буклет тощо). В 2004 р. його запросили на посаду професора Інституту археології Жешівського університету в Польщі, де він успішно викладає дотепер (вивчив польську мову, якою проводить заняття). У 2012 р. О. Ситником написаний і виданий навчальний посібник “Культурна антропологія: походження людини і суспільства” об’ємом 16,5 д.а.

Рис. 6. Міжнародний колоквиум в Києві. 1992 р. Зліва направо: Ален Тюфро, Ліліан Меньян, Януш Козловський, Олександр Ситник, Микола Левчук.

Fig. 6. International Colloquium in Kyiv. 1992. From left to right: Alain Tufro, Lillian Meignen, Janusz Kozłowski, Olexandr Sytnyk, Mykola Levchuk.

П’яте. Ще перед захистом докторської роботи Олександр взявся за дуже відповідальну і нелегку працю – створення експозиції Археологічного музею Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. Мрія і задуми про створення такого музею у працівників відділу археології були давно. Олександр, організувавши команду з числа науковців відділу, зумів втілити задуми в життя. Повз О. Ситника не пройшло ніщо: ні відбір експонатів, ні реставрація і консервація речей, ні ремонт приміщень, ні створення обладнання і монтаж експозиції в шести кімнатах. Сьогодні експозиція відтворює розвиток матеріальної культури стародавнього населення західноукраїнського регіону від раннього палеоліту до пізнього середньовіччя.

У 2001 р. експозиція музею була відкрита і до 2004 р. Олександр керував роботою цього музею. Археологічному музею і впорядкуванню фондів Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України Олександр присвятив фактично 5 років свого активного

життя (він говорив, що за цей час зміг би опублікувати мінімум дві монографії). Сьогодні цей музей – структурна одиниця відділу археології. Він узятий на облік Управлінням культури Львівської обласної державної адміністрації системи Міністерства культури України.

Шосте. З 2004 р. Олександр Степанович призначений завідувачем відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. З перших місяців свого керівництва він виробив програму плідної наукової творчості відділу. Було вирішено проводити щорічну Міжнародну наукову конференцію “Археологія заходу України” (проведено уже 9 таких конференцій, на які приїждять науковці з багатьох держав – Польщі, Білорусі, Росії, Словаччини, Чехії, Німеччини, Словенії і навіть США та Канади). Крім того, науковці відділу відновили видання наукового збірника – щорічника наукових праць “Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині”, головним редактором якого є О. Ситник. За роки завідування О. Ситника відділ організував, зредагував, знайшов позабюджетні кошти і видав 8 випусків збірника обсягом 30–40 д. а. кожен. Видання є фаховим, добре оформленим, з кольоровими вклейками.

За останні роки у відділі реорганізовано власну археологічну бібліотеку (як філіал загальноінститутської), проводиться переінвентаризація багатотисячних фондів музею, впорядковується науковий архів відділу археології тощо.

Науковий доробок ювіляра нараховує більше 200 наукових публікацій у вітчизняних та зарубіжних виданнях, з них – 4 монографії і навчальний посібник для студентів. Але найбільшим досягненням є його учні і послідовники. О. Ситник керує роботою 6 аспірантів як у відділі, так і Львівському національному університеті імені Івана Франка. Дуже б хотілось, щоб і Руслан Коропецький, і Андрій Гавінський, і Яна Яковишина, і Олена Ленартович, і Марія Войтович, і Оксана Адамишин якнайшвидше захистились і стали гідними послідовниками давніх традицій львівської археології.

Я вже змучився від офіціозу, що вкрай необхідний у таких випадках, і хочу написати декілька слів про особисті якості Олександра Ситника. Писатиму переважно про позитивні речі, хоч добре розумію, що він не ангел і не позбавлений недоліків. Для мене це мало значить, з огляду на його позитиви.

Мене особливо вражає, що О. Ситник продовжує горіти жагою до знань і вчитись. Скільки я його пам'ятаю, він постійно вчиться елементам геологічних досліджень і я можу однозначно сказати, що з нього став непоганий геолог і палеогеограф. Впевнений, що він здав би іспити з “Геології загальної та історичної” та “Палеогеографії плейстоцену” якщо не на відмінно, то на дуже добре. Мені тепер не страшно (ми ж не працюємо на розкопках постійно), що щось важливе з геологічних феноменів буде пропущене. Саша обов'язково це побачить.

Він має неймовірне чуття до артефактів, прекрасно їх малює. Рисунки артефактів, зроблені О. Ситником, не можна не пізнати. В археологічних розвідках він також діє безпомилково, ніби “нюхом чує” місця перебування палеолітичних людей. Тому його розвідки часто результативні. Саме це чуття артефактів, величезна дружба з ними, їхнє розуміння підштовхнуло мене утвердитись у думці, що Саша Ситник – археолог від Бога. Я у це вірю.

Вражає мене і талант Олександра в організації польових таборів, їхньої кухні та інших життєво-важливих моментів експедиції. Пам'ятаю його ванжувівський “холодильник”, який побачив уперше, – це була ніша, викопана на схилі біля джерела з холодною водою, з полицями і дверима, замаскована від сонця і незваних гостей гіллям. Там справді підтримувалась дуже низька температура. Уяві і винахідливості О. Ситника у полі немає меж. Наприклад, щоб якось розважити школярів, які брали участь у розкопках, він організував катання верхи. Коня забезпечив батько археолога Миколи Левчука, який проживав поблизу. Емоції школярів зашкалювали.

Дуже мені подобаються також масштаби Ситникових розкопів. Він уміє організувати і заохотити до роботи і студентів, і учнів, і навіть волонтерів, словом, усіх, хто працює на розкопках. Усі бездоганно працюють. Враження фантастичні. Розкопи чисті, розграфлені. Усе

частіше використовуються новітні технології, найменша деталь фотографується, а тепер і фільмується. У О. Ситника стало доброю традицією привозити з кожної експедиції кількохгодинні фільми.

Перекоаний, що Олександр Ситник росте, що його кращі роботи ще попереду. Впевнений, що він відкриє і дослідить ще не одну пам'ятку, проведе не одну конференцію, видасть не один збірник, напише не одну монографію! Він у розквіті сил! Отож побажаємо йому натхнення у підкоренні нових вершин! Хай не полишає Тебе, Сашко, археологічна "чуйка"!